

Az egészséges környezethez való jog átfogó védelme az Emberi Jogok
Európai Bíróságának gyakorlatában

A doktori értekezés tézisei

PTE ÁJK Doktori Iskola, Nemzetközi- és Európajogi alprogram

Szerző: Hermann Veronika

Témavezetők:

Horváth Zsuzsanna egyetemi docens
Mohay Ágoston Csanád adjunktus

Pécs, 2016

I. Az értekezés váza

1. Bevezető

- 1.1. A központi probléma meghatározása
- 1.2. Alapfogalmak
 - 1.2.1. Környezet
 - 1.2.2. Egészséges
- 1.3. A téma aktualitása
- 1.4. Az értekezés felépítése és alkalmazott módszerek
- 1.5. A tézisek összefoglalója

2. Az egészséges környezethez való jog koncepciója

- 2.1. Az elmélet
 - 2.1.1. A környezet és az emberi jogok kapcsolata
 - 2.1.2. Emberi jogi attribútumok
 - 2.1.3. Az egészséges környezethez való jog, mint emberi jog és annak tárgya
 - 2.1.4. Az egészséges környezethez való jog alanyi köre
- 2.2. A gyakorlat
 - 2.2.1. Nemzetközi egyezmények és soft law források
 - 2.2.2. Alkotmányos szabályozás
 - 2.2.3. Az Európai Unió releváns szabályozása
- 2.3. Következtetések

3. Az egészséges környezethez való jog jogállása az EJEK joggyakorlatában

- 3.1. Az EJEK jelentősége a környezetvédelemben
- 3.2. Élethez való jog
- 3.3. Magán- és családi élet tisztelgetben tartásához való jog
- 3.4. Tulajdonhoz való jog
- 3.5. Környezeti eljárási jogok
 - 3.5.1. Információhoz való jog
 - 3.5.2. Döntéshozatalban való részvétel
 - 3.5.3. Igazságszolgáltatáshoz való jog
- 3.6. Közös értékek
- 3.7. Jogérvényesítés
 - 3.7.1. A kérelem beadása és a 47-es szabály
 - 3.7.2. Elfogadhatósági vizsgálat
 - 3.7.3. Bírói formációk
 - 3.7.4. Harmadik fél beavatkozása
 - 3.7.5. Egyezség
 - 3.7.6. Ismétlődő ügyek
 - 3.7.7. Igazságos elégtétel
 - 3.7.8. Az ítélet végrehajtása

3.8. Összegzés

4. Konklúzió

II. Az értekezés központi kérdései és a téma aktualitása

Az ember – mint természetes személy *per se*; illetve, mint jogi személy mögött álló egyén – haszonszerzés érdekében, információ hiányából adódóan, felelőtlenségből és/vagy szükségből drasztikus hatással tud lenni a környezetre, annak ellenére, hogy a környezet az emberi élet fennmaradásának nélkülözhetetlen feltétele. A környezeti károkozás szinte minden esetben az embert is érinti: a természetes- és a jogi személyt, az egyént és a kollektívát, a jelen és a jövő generációkat egyaránt. Napjainkban a nemzetközi közösségnek többek között olyan globális környezeti problémákkal kell szembenéznie, mint a klímaváltozás, a vízhiány, a hulladékprobléma, vagy a biológiai sokszínűség rohamos csökkenése. A nemzetközi környezetjog határozott fejlődést tudhat maga mögött a globális környezeti problémák megjelenésével összhangban: a környezeti tárgyú nemzetközi jogi dokumentumok 1972 óta tartó gyarapodásával párhuzamosan lett vizsgálatok tárgya a környezetvédelem és az emberi jogok védelmének kapcsolata.

Az emberi jogok védelme és a környezetvédelem közötti összefüggések felismerése, valamint e két védelmi rendszer összekapcsolása hívta fel a figyelmet egy meghatározott tulajdonsággal bíró (*egészséges*) környezethez való jog elismerésének az igényére. A környezet védelme az emberiség akut feladatai között szerepel. A környezetet minden ésszerű és lehetséges eszközzel védeni kell, egyrészt önvédelmi okokból, másrészt, morális kötelességből. A környezetvédelem tehát emberi jogi kérdés *is*, mivel a környezetszennyezés jelentősen befolyásolhatja egyes emberi jogok élvezetét. A környezet védelmének *egy* lehetséges eszköze lehet a környezet emberi jogi eszközökkel való védelme, amely az egészséges környezethez való jog megfelelő szabályozásában is testet ölthet.

Az említett tendenciákat figyelembe véve elmondható, hogy az egészséges környezethez való jog védelme aktuálisabb, mint valaha. Az aktualitás ellenére, az Emberi Jogok Európai Egyezménye, mint az emberi jogok európai regionális védelmének bázisa, nem tartalmaz kifejezett rendelkezést az egészséges környezethez való jogról, sem az emberi környezet védelméről. Az Egyezmény rendszere csak közvetve járul hozzá a környezetvédelemhez az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata által. A strasbourgi bíróság ugyanis már levezette az egészséges környezethez való jog néhány elemét az Egyezményből. Ez a megoldás azonban csak a fennálló jogok környezeti dimenziójának a felismerését jelenti, és

nem a fennálló rendszernek környezeti jogokkal való bővítését. A meglévő védelem szintje így vélhetően alacsonyabb a megvalósíthatónál.

A doktori értekezésben célja bemutatni, hogyan védhető a környezet a lehető legnagyobb mértékben az Emberi Jogok Európai Bírósága által. Az értekezés így nem környezetjogi, hanem emberi jogi elemzés annak ellenére (*vagy azzal együtt*), hogy a témája *lato sensu* a környezetvédelem.

Az értekezés központi kérdése a következő: *Hogyan biztosíthatja az Emberi Jogok Európai Bírósága az egészséges környezethez való jog átfogó védelmét?*

Az értekezés fő kérdésének a megválaszolásához az alábbi alkérdések tárgyalása szükséges:

- Mi igazolja a környezet emberi jogi eszközökkel történő védelmét?
- Hogyan határozható meg az egészséges környezethez való jog alanyi köre?
- Melyek az egészséges környezethez való jog tartalmi elemei?
- Az egészséges környezethez való jog mely elemeit védi az EJEE, illetve a strasbourgi bíróság?
- Hogyan biztosíthatná az EJEE, valamint az EJEB az egészséges környezethez való jog hiányzó elemeinek védelmét?

III. Az értekezés felépítése és alkalmazott módszerek

Az értekezés eredményeinek gyakorlati alkalmazhatósága érdekében a kutatásom során átfogó megközelítést igyekeztem megvalósítani. Nem csak a szűk értelemben vett jog területét vizsgáltam, de a kapcsolódó és releváns filozófiai, természettudományos, közgazdasági és statisztikai eredményeket is figyelembe vettem. Jogi kutatásom továbbá nem korlátozódott a nemzetközi jogra, ugyanis releváns alkotmányjogi illetve jogbölcseleti és jogfilozófiai források is felhasználásra kerültek.

Az értekezés három nagy logikai egységből áll:

- Az első egység (*második fejezet: Az egészséges környezethez való jog koncepciója*) az egészséges környezethez való jog elméletét tárgyalja. Itt kerül bizonyításra a környezet emberi jogi eszközökkel való védelmének létjogosultsága, valamint az egészséges környezethez való jog meghatározása. E fejezetben kerülnek elemzésre az egészséges környezethez való joggal kapcsolatos releváns nemzetközi egyezmények, *soft law* dokumentumok, az Európa Tanács államainak alkotmányos szabályozása, általános jogelvek, valamint kiemelkedő jogtudósok véleményei. A releváns (*strasbourgi*) bírói döntések bemutatására az értekezés koherenciája okán a harmadik fejezetben kerül sor. A vizsgálat eredményeként szemléltetésre kerül az egészséges környezethez való jog alanyi köre és tartalma. Az értekezés ezen első egysége elméleti fejezet, ahol analitikus kutatási módszert használtam.
- A második egység (*harmadik fejezet: Az egészséges környezethez való jog jogállása az EJEB gyakorlatában*) az egészséges környezethez való jog jogállását mutatja be az EJEB gyakorlatában, így ez a fejezet szükségeszerűen leíró és esetjogi meghatározottságú. Kutatásom során igyekeztem az EJEB minden olyan döntését és ítéletét megvizsgálni, ahol az egészséges környezethez való jog első egységben levezetett elemi érdemben fellelhetőek. Egy-egy eset bemutatásának részletessége eltérően alakul az alapján, hogy azok a tézisek igazolásához mennyire szükségesek.
- A harmadik egység (*negyedik fejezet: Konklúziók*) tartalmazza az előző részek összefoglalását, a következtetéseket, valamint a *de lege ferenda* javaslatokat. A levont következtetések fogalmazzák meg azt, hogy milyen tartalmi elemei is

vannak az egészséges környezethez való jognak és azokat az EJEB hogyan védi. A kutatási eredmények figyelembevételével javaslatokat fogalmazok meg az egészséges környezethez való jog átfogó strasbourgi szabályozása érdekében. A javaslatok megfogalmazásánál mindig szem előtt tartottam, hogy azok a tudományosság és a jog mércéjével mérve kivitelezhetőek legyenek. A politikai elkötelezettség hiánya azonban nem befolyásolt abban, hogy megfogalmazzam, mely lépésekkel érhető el a kitűzött cél: az egészséges környezethez való jog EJEB általi átfogó védelme.

IV. A tézisek összefoglalója

Az emberi jogok és a környezet védelme közötti kapcsolat kiinduló pontja az a tény, hogy meghatározott környezeti károkozás sérthet egyes emberi jogokat, valamint az egészséges környezet elősegíti bizonyos emberi jogok élvezetét. E komplex összefüggérendszerrel kapcsolatos nézetek alapvetően két véglet körül és között helyezkednek el.

Az egészséges környezethez való jog klasszikus felfogása szerint (*antropocentrikus megközelítés*) bizonyos, már elismert és védett első generációs polgári és politikai jogokon keresztül (*élethez való jog, a magánélethez való jog, valamint a tulajdonhoz való jog*) védhetőek a környezeti eljárási jogok is. A környezeti eljárási oldal erősítése által az államok védelemben tudják részesíteni az egyén életét, magánéletét és tulajdonát a környezeti károkozással szemben. Ez a nézet nem tekinti önálló emberi jognak az egészséges környezethez való jogot. Az antropocentrikus felfogás ellenpólusa, az *ökocentrikus megközelítés*, amely az egészséges környezethez való jogot szolidaritási jogként képzei el, amelynek alanya inkább a kollektíva, mint az egyén. E megközelítés a védelmi kört már a lehető legjobban kiterjeszti: önálló jogként kezeli az egészséges környezethez való jogot, amely alanyi jogként is megjelenik a már jól ismert eljárási jogok mellett. E nézőpont a környezetet nem az ember javát szolgáló „*áruként*” (*mere good*) kezeli hanem, mint az emberi közösséget körülvevő, önmagából fakadó értéket. Az antropocentrikus és az ökocentrikus megközelítések közötti arany középutat próbálja megtalálni a *vegyes megközelítés*, amely elismeri az egészséges környezethez való jog létét, és védi mind az alanyi, mind az eljárási oldalt. A jog tárgya itt már nem egyszerűen az egyén élete, magánélete vagy a tulajdona, hanem egy megfelelő környezet, amelynek védelmére az emberi élet, magánélet, valamint a tulajdon védelme érdekében kerül sor. E három megközelítés alapján az egészséges

környezethez való jog elméletének központi kérdéskörei a következők: önálló emberi jogként való elismerés, a jog mögött meghúzódó védendő érték (*tárgy*), a jog alanyi köre, valamint a jog tartalmi elemei.

Az emberi jogok olyan alapvető morális jogok, amelyek kölcsönös jogokat és kötelezettségeket keletkeztetve egyenlő morális státuszt biztosítanak alanyai számára, ez által védve az emberi méltóságot. Az emberi méltóság védelme így az emberi jogok absztrakt/általános célja, amely eléréséhez vezető megvalósítási mód a jog előtti egyenlőség biztosítása. A méltóság arra vonatkozóan ad támaszpontot, hogy milyen vonatkozásokban szükséges az egyenlőség biztosítása.

A nemzetközi jog által eddig védelem alá vont emberi jogok tárgyai természetükben eltérőek, e jogokat az emberi méltóság mégis összeköti. Az emberi méltóság sérelme nem minden esetben idéz elő emberi jogi sérelmet, valamint nem minden – az emberi méltósággal összefüggésbe hozható – élethelyzet fedhető le egy emberi joggal. A nemzetközi jog által már elismert emberi jogok *stricto sensu* tárgyai (*inter alia* élet, szabadság, biztonság, jogalanyiség, jogorvoslat, tisztességes tárgyalás, állampolgárság, házasság, tulajdon, munka, pihenés, oktatás, egészség, kultúra, tudomány, művelődés) végső soron egy-egy szükségletet jelölnek, amelyek közvetve biztosítják a méltóságot (*egyenlő morális státuszt*). A szükségletek azok a tényezők, amelyek egyfajta filter-funkciót ellátva kiemelik a méltóság kategóriájából azokat az emberi méltósággal kapcsolatos élethelyzeteket, amelyek alkalmasak emberi jogvédelemre.

A szükségletek az alapvető biológiai szükségletektől a komplex pszichológiai motivációkig terjedhetnek. A. H. Maslow motivációelmélete alapján hét szükségleti kategóriáról beszélhetünk, amelyek a fiziológiai szükségletek (*táplálkozás, légzés, alvás...stb.*); a biztonsági szükségletek (*biztonságos-, stabil-, kiszámítható-, rendezett világ, a védelem, a struktúra, a határok és a keret iránti igény*); a szociális szükségletek (*társas élettel összefüggésbe hozható szükségletek - szeretet és valahová tartozás iránti igény*); az elismerés iránti szükséglet (*mások megbecsülésének igénye*); a kognitív szükségletek (*önismeret, tudás, megértés, és a megismerés iránti igény, a kutatás vágya vagy az intellektuális érdeklődés*); az esztétikai szükségletek (*szimmetria, rend, tökéletesség, valamint a szépség iránti igény*); valamint az önmegvalósítás iránti szükségletek (*igény arra, hogy elérjük a bennünk rejlő lehetőségeket*). Fontossági sorrendet felállítani a felsorolt elemek között, csak általánosítással lehet, mivel a szükségletek kultúránként, földrajzilag, korszakonként, korosztályonként és nem utolsósorban egyénenként folyamatosan változnak, még ha nem is drámai mértékben. A fiziológiai szükségletek szerepe azonban mindenképpen kiemelendő: ahogyan a *ius cogens*

normák egyfajta hierarchiát visznek a nemzetközi jog forrásai közé, úgy a fiziológiai szükségletek is meghatározó jelentőséggel bírnak a szükségletek között, hiszen azok – ellentétben a többi szükséglettel – elengedhetetlenek az emberi élethez, az emberi létfenntartáshoz.

Minden emberi jog megfeleltethető egy, vagy több szükségletnek, csak úgy, ahogyan minden szükséglet kifejezhető egy vagy több emberi joggal. Az emberi szükségletek tehát a méltóság bizonyos szintű 'leképezését' jelentik. A méltóság absztrakt halmazából a szükségletek emelik ki a jog által értelmezhető élethelyzeteket. Az emberi jogok speciális tárgyai így hozzárendelhetőek egy-egy szükséglethez.

Egy olyan környezet iránti igény, amelyben biztosított az egészségre nem káros étel, víz, valamint életkörülmények, az egyértelműen a fiziológiai szükségletekhez kötődik. Egy olyan környezet, amely elősegíti a fizikai és szellemi egészségünket, már a biztonsági szükségletekhez is kapcsolódhat. A környezet állapotának megőrzése, javítása iránti igény pedig könnyen elképzelhető, hogy a valahova tartozás iránti igény (*felelősséget érzünk gyerekeink és unokáinkért*) vagy az esztétika motivációi mozgatják. A környezeti eljárásjogok iránti igény továbbá eredhet a biztonsági szükségletekből is. Az információ iránti igényt egyenesen a kognitív motivációk is befolyásolhatják. Az azonban biztos, hogy egy egészségre káros környezet gátolja az egyént minden szükségletének elérésében. Az egészséges környezethez való jog alapvetően a fiziológiai szükségletekhez köthető. E jog mögött meghúzódó legerősebb szükséglet ugyanis annak az igénye, hogy a környezet elemei ne legyenek károsak az ember egészségére.

Az egészséges környezethez való jog általános célja a méltóság védelme, míg speciális célja a környezet védelme. Az egészséges környezethez való jog a környezetet emberi jogi eszközökkel védi, így az szükségképpen korlátozott. A környezet az egészséges környezethez való jog alapján nem önmagából fakadó értéke miatt részesül védelemben, hanem azért, mert az az emberi élet alapját képezi, és így az emberi méltóság biztosításához elengedhetetlen. Az egészséges környezethez való jog *strico sensu* tárgya tehát a környezet, mint az emberi létfenntartás feltétele/az emberi élet természeti alapja, és célja ezek védelme. Ez a tárgy megfeleltethető egy emberi szükségletnek (*fiziológiai szükséglet*), amely alkalmassá teszi arra, hogy a nemzetközi jog, az egészséges környezethez való jogot önálló emberi jogként védelem alá vonja.

A megvizsgált nemzetközi jogi jogforrásokból látható, hogy a nemzetközi közösség már el/felismerte az egészséges környezethez való jogot. Annak védelmét azonban inkább kívánatos célként semmint klasszikus védelmi jellegű alanyi jogként kezeli. Az egészséges környezethez való jog eljárási oldala már dinamikusabb képet mutat. A környezeti eljárási jogok védelme terén a legnagyobb előrelépést az Aarhusi Egyezmény jelenti, amely egyúttal a környezeti eljárásjogok európai védelmi rendszerének a legmagasabb védelmi standardját adja (*47 részes félből 41 európai állam, valamint maga az EU is részese az Aarhusi Egyezménynek*). Az Aarhusi Egyezmény a leghatékonyabb megoldásokat felhasználva, a környezeti információhoz való jog, a döntéshozatalban való részvétel, valamint az igazságszolgáltatáshoz való jog részletes szabályait adja. Maga az Európai Unió is csatlakozott az Aarhusi Egyezményhez. Ennek ellenére az EU környezeti eljárási joga hiányos: az nem biztosítja az önálló igazságszolgáltatáshoz való jogot. Az EU jog az egészséges környezethez való jogot, mint alanyi jogot sem szabályozza. A nemzetközi és EU jogforrásokat tekintve eddig tehát csak az egészséges környezethez való jog eljárási oldala nyert teret.

Nemzetközi szintről a nemzeti szintre áttérve kimutatásra került, hogy az Európa Tanács 47 tagállamának alkotmányban a következő elemek találhatóak meg az egészséges környezethez való joggal kapcsolatban:

- környezeti eljárási jogok;
- jövő generációkért érzett felelősség;
- környezetvédelem, mint állami cél/feladat, állampolgári kötelezettség, vagy mint más alkotmányos jogok korlátozási alapja;
- természeti erőforrások racionális használata;
- kompenzáció/szennyező fizet elv;
- környezeti károsítás tilalma;
- megelőzés/elővigyázatosság elve.

Az ET államok többsége rendelkezik az egészséges környezethez való jogról, a generációk közötti méltányosságról, valamint az állam kötelességévé teszi a környezet védelmét. A környezet védelme, a generációk közötti méltányosság illetve az egészséges környezethez való jog maga az ET államok többségében alkotmányos érték. 47 államból 30 állam alkotmányában található meg a környezet védelme, mint érték, vagy kötelezettség; 27 alkotmányban az egészséges környezethez való jog maga; valamint 26 állam alkotmányában a generációk közötti méltányosság elve. Európa polgárainak közel 2/3-át olyan alkotmány védi, amely tekintettel van nem

csak a környezet védelmére, de az egészséges környezethez való jogra, és a generációk közötti méltányosságra is. Egyes alkotmányok részletesebb vizsgálatánál látszik, hogy attól, hogy egy alkotmány *expressis verbis* tartalmazza az egészséges környezethez való jogot, netán alkotmányos alapjognak is minősíti azt, az nem feltétlenül jelenti e jog klasszikus védelmi jellegű alanyi jogként való kezelését (Magyarország). Ugyanakkor egyes államok alkotmánya bár nem tartalmazza e jogot, az alkotmányos szabályozás mégis olyan magas és komplex szintet ér el, hogy az egészséges környezethez való jog egyes elemei gyakorlatilag védelmet nyernek (Svájc). Más államok esetében bár csekély számú környezetvédelmi rendelkezést találunk az alkotmányban, de a bírói gyakorlat levezette az egészséges környezethez való jogot az alkotmány más rendelkezéseiből (Olaszország).

A vizsgált jogforrásokban találunk egyéni és kollektív jogvédelmet is. Az ET 47 tagállamának 26 alkotmánya említi a jövő generációkat, mint védendő kört. Mi indokolja a jövő nemzedékek érdekvédelmét, valamint a kollektív jogvédelmet az egészséges környezethez való jog rendszerében? E kérdés megválaszolásához a fenntartható fejlődés a kulcs. A fenntartható fejlődés egy olyan fejlődés kívánalma, amely kielégíti a jelen szükségleteit anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő generációk képességét saját célkitűzéseinek kielégítésére. A fenntartható fejlődés fogalmával egybevághat a generációk közötti méltányosság, amely azt fejezi ki, hogy egy generációnak úgy kell kielégíteni a szükségleteit, hogy az ne veszélyeztesse a rákövetkező generációt, saját szükségleteinek kielégítésében. Egy fejlődés csak akkor fenntartható, ha a generációk közötti méltányosság biztosított. A generációk közötti méltányosság tehát *sine qua non* eleme a fenntartható fejlődésnek.

A generációk közötti méltányosság nem egyenlő a generáción belüli méltányossággal, amely egy adott generáción belüli, a méltányosságból fakadó jogokat és kötelezettségeket jelenti. A generációk közötti méltányosság, a generáción belüli méltányosság nélkül nem valósulhat meg. A jelen generáció, mint kollektíva, a generációk közötti méltányosságon alapuló környezeti jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezik, míg az egyén joga a generáción belüli méltányosságból eredeztethető. A generáción belüli és a generációk közötti méltányosságból adódóan a jelen generációnak meg kell őriznie a természeti erőforrásokat, fenn kell tartania a környezet minőségét, és lehetővé kell tennie a jövő generációk számára, hogy hozzáférjenek ehhez az örökséghez. E kötelezettség pozitív oldala a környezet minőségének megőrzése, negatív oldala pedig a környezetszennyezés és a környezeti károkozás megelőzése. Az egészséges környezethez való jog tehát nem csak a jelen

generáció, de a jövő generáció érdekeit is védi, azonban csak a jelen generáció esetében beszélhetünk jogról. A jövő generáció esetében, jogalany híján csak az egészséges környezethez fűződő érdekről, és így érdekérvényesítésről lehet beszélni.

A környezetszennyezés sérthet bizonyos emberi jogokat: az élethez való jogot, az egészséghez való jogot, a magán és családi élethez való jogot vagy a tulajdonjogot. Fontos elhatárolni az egészséges környezethez való jog sérelmét, a környezetszennyezés által más emberi jogokban bekövetkezett sérelmekről. A környezethez való jog tárgya ugyanis nem az élet, az egészség, a magán- és családi élet, vagy a tulajdon, hanem a környezet. Az egészséges környezethez való jog *stricto sensu* célja a környezetnek, mint az emberi élet természeti alapjainak a védelme. Egészséges környezethez való jog helyett így pontosabb *környezet védelméhez való jog* kifejezés. A környezet védelméhez való jognak azonban nincs egy klasszikus értelemben vett alanyi jogi része, mivel e jog tárgya nem köthető kifejezetten egy jogalanyhoz (*egy egyénhez vagy egy kollektívához*). A környezet védelméhez való jog *kvázi* alanyi oldala a környezet védelme, a környezetszennyezés megelőzése, valamint a természeti erőforrások racionális használatának biztosítása, mint állami kötelezettségek. Ezen kötelezettségek a környezet védelméhez való jog eljárási jogaival kényszeríthetők ki.

A környezet védelméhez való jog az eljárási oldal alapján tartalmazza a környezeti információhoz való jogot, a döntéshozatalban való részvételhez való jogot, és az igazságszolgáltatáshoz való jogot is. Ezen három eljárásjog segítségével biztosítható emberi élet alapjainak védelme, a jelen és a jövő generációk érdekében. E három eljárási jog mindenkit megillet. Az egyéneket azért, mert ők a jelen generáció megtestesítői. A környezetvédelmi nem-kormányzati szervezeteket pedig azért, mert ők egyszerre képviselik a jelen és a jövő generációit. Az NGO-k érdekvédő szervezetek lévén, rendelkeznek azzal a potenciállal, hogy ellássák mind a jelen, mind a jövő nemzedékek érdekérvényesítését. Ez a generációk közötti méltányosság miatt szükséges, amit csak úgy lehet elérni, ha mind a jelen, mind a jövő nemzedékek érdekvédelme biztosított. Az NGO-k az érdekvédelmi tevékenységüket csak a három környezeti eljárásjogon keresztül tudják ellátni. A jelen generáció egyénei sokszor nincsenek tisztában a jogsértéssel, ezért szükséges az ő érdekeiket is garanciálisan becsatornázni. A környezet védelméhez való jog védendő köre továbbá a jövő generációi is. A jövő generációk nem lehetnek jogalanyok, így a jövő generációk környezet védelméhez való jogáról nem is beszélhetünk, kizárólag a jövő generációk

egészséges környezethez fűződő érdekéről. Ezen érdek pedig az eljárásjogokon keresztül védhető.

A környezeti eljárási jogok alapján: Mindenkinek joga van meghatározott környezeti információhoz hozzáférni. A környezeti információ fogalmát a lehető legtágabban, míg a megtagadást a lehető legszűkebben kell értelmezni. Az államnak nem csak kérés esetén, de meghatározott időközönként kérés nélkül is nyilvánosságra kell hoznia meghatározott környezeti információt, valamint az információ gyűjtésére is köteles. A *döntéshozatalban való részvételhez való jog* alapján a jogosultak kellő időben valódi lehetőséget kell, hogy kapjanak a részvételre, a környezetre jelentős hatást gyakorló tevékenységek, környezettel kapcsolatos tervek, programok, politikák, és a környezetvédelem szempontjából jelentős végrehajtó jellegű szabályok, illetőleg az általánosan körtelező érvényű szabályozó eszközök előkészítésénél, módosításánál vagy felülvizsgálatánál. Az *igazságszolgáltatáshoz való jog* környezeti kérdések esetében egy különálló jogként funkcionál, valamint magában foglalja az információhoz való jog és a döntéshozatalban való részvétel jogának a kikényszeríthetőségét is. Az igazságszolgáltatáshoz való jog (*mint önálló eljárási jog*) alanya megtámadhatja a magánszemélyek és hatóságok olyan lépéseit és mulasztásait, amelyek ellentétesek az egészséges környezethez való jogból származó kötelezettségekkel.

Hogyan védi ehhez képest az EJEB az egészséges környezethez való jogot/környezet védelméhez való jogot? Az EJEB joggyakorlatában az élet, a magán- és családi élet, valamint a tulajdonhoz való jog élvez védelmet a környezeti károkozástól. Az Egyezmény 2. cikke alapján az államnak biztosítania kell, hogy környezeti károkozás (*beleértve a természeti katasztrófát*) nem sérti az élethez való jogot. A 8. cikk alapján az államnak megfelelő intézkedések meghozatalával és ezek végrehajtásával védenie kell a magán- és családi életet a közvetlen és súlyos környezeti károkozástól (*küszöb-szabály*). Ez mind a magán, mind a közsféra tevékenységére kiterjed. A hatóságoknak informálniuk kell a nyilvánosságot az esetleges környezeti kockázatokról. A hatóságok adott esetben a környezet védelme érdekében (*mint törvényes célt követve*) korlátozhatják a magán és családi élet tiszteletben tartásához való jogot. Ezen döntések azonban megfelelő joggal kell, hogy rendelkeznek, valamint arányban kell állniuk az elérni kívánt céllal. Az államnak mérlegelnie kell és egyensúlyban kell tartania az adott érdekeket, amely tevékenységében széles mérlegelési jogkör áll a rendelkezésére. A magán- és családi élet, valamint az otthon tiszteletéhez való jog ugyanakkor korlátozható a környezet védelme tekintetében.

Az *Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 1. cikke* értelmében a tulajdon védelmet élvez a környezeti károkozástól, és adott esetben a természeti katasztrófáktól; valamint a tulajdonjog korlátozása lehetséges a környezet védelme érdekében. Az egyének bár jogosultak a tulajdonuk békés élvezetére, és védelemben részesülnek a tulajdonuktól való jogtalan megfosztástól, ez azonban nem garantálja a tulajdon egészséges környezetben való élvezetét. A tulajdon békés használatát az államnak hatáskörén belül tevőlegesen is elő kell mozdítania és megfelelő környezeti standardokat kell biztosítania, annak érdekében, hogy a tulajdon ne veszítsen olyan mértékben az értékéből, hogy az a kisajátítás kategóriájába essen. A természeti katasztrófák következtében károsodott tulajdonnal kapcsolatban nem szükségszerűen áll fenn az állam tulajdon védelmi pozitív kötelezettsége. Természeti katasztrófák esetében ugyanis az állam elsősorú kötelessége az emberi élet védelme. Az állami hatóságok korlátozhatják a tulajdon élvezetének jogát a környezet védelme, mint közérdek miatt. E korlátozásnak azonban törvényesnek és arányosnak kell lenni az elérni kívánt céllal. Az állam kötelessége a közérdek és az egyéni érdekek közötti egyensúly megteremtése. Az államnak széles mérlegelési jogköre van a végrehajtásban, valamint annak eldöntésében, hogy a végrehajtás következményeit igazolja-e a közérdek. Az érdekek ütközésénél a gazdasági érdekeknek vagy más emberi jogoknak (*mint például a tulajdonhoz való jog*) nincs automatikus elsőbbségük a környezetvédelemmel szemben.

Sem az Egyezmény, sem a bírósági gyakorlat nem teszi az állam kötelezettségévé a környezet védelmét, vagy a környezetvédelem biztosítását. A környezeti károkozás tilalmát sem találjuk meg az Egyezmény rendszerében. Bár a jövő nemzedékekért érzett felelősség, a szennyező fizet elve és a megelőzés elve sem élvez védelmet, ezen környezetvédelmi célok és alapelvek már megjelennek itt-ott az ítélkezési gyakorlatban, a közös értékekre való utalásként.

A bíróság az eljárási oldalt is védi egy bizonyos szinten: a 2. cikk alapján az állam kötelezettsége, hogy biztosítsa az információhoz való hozzáférést meghatározott körülmények között. Az állam köteles az információt kifejezetten biztosítani azon egyének számára, akik élete veszélyeztetve van. Az államnak továbbá a 10. cikk alapján biztosítania kell az információ megszerzéséhez, valamint továbbításához való jogokat mind az egyének, mind a kollektívák számára. Ez nem jelenti azt, hogy a hatóságok hivatalból kötelezve lennének a környezeti információ gyűjtésére, feldolgozására és terjesztésére. A 10. cikkben lefektetett információhoz való jog korlátozható, ha a korlátozás jog által előírt (*precíz, hozzáférhető, valamint előrelátható*),

jogos cél által vezérelt, valamint szükséges egy demokratikus társadalomban (*nyomós társadalmi igény*).

A *döntéshozatalban való részvételhez való jog* alapján az államnak kellő súllyal figyelembe kell venni az érintett egyének érdekét a környezetet érintő döntések esetén. A nyilvánosságnak tudnia kell képviseltetnie magát a hatóságok előtt. Ahol a hatóságoknak komplex környezeti és gazdasági kérdésekről kell döntést hoznia, ott a döntéshozatal alatt megfelelő kutatást kell végezni és tanulmányokat kell készíteni, annak érdekében, hogy előre meg lehessen állapítani a lehetséges környezeti hatásokat, valamint, hogy az ütköző érdekeket ki lehessen egyenlíteni. A döntéshozatal során keletkezett kutatások és tanulmányok anyagához továbbá hozzáférést kell biztosítani a nyilvánosság számára. A döntéshozatal alatt az állam kötelessége biztosítani, hogy a különböző érdekek megfelelő súllyal számításba legyenek véve. Minden érintett joga a döntést bíróság vagy egyéb független szerv előtt hatékony módon megtámadni, amikor az egyén meggyőződése, hogy az érdekei nem lettek megfelelően számításba véve.

Az *igazságszolgáltatáshoz való joggal* kapcsolatban a bíróság kimondta, hogy ha az állam nemzeti jogrendszerében megtalálható az egészséges környezethez való, akkor e jog megsértése esetén az állam köteles biztosítani az igazságszolgáltatáshoz való jogot. Ehhez a vitának valósnak és komolynak kell lennie; valamint az eljárás kimenetele közvetlenül kell, hogy befolyásolja e jogot, vagy kötelezettséget. A környezetvédő civil szervezetek, amelyek a nemzeti jog alapján *locus standival* rendelkeznek, akkor rendelkeznek a bírósághoz fordulás jogával, ha áldozati státuszban vannak. A közérdek védelmében tett *actio popularis* kísérleteket a bíróság elfogadhatatlannak nyilvánítja. A 2. cikk alapján védett döntéshozatalban való részvétel jogának megsértése esetén is fennáll a bírósághoz fordulás joga. Ehhez nem feltétel, hogy az adott döntés meghatározó legyen a kérelmező jogaira nézve, vagy, hogy fennálljon súlyos veszély esélye. Az államnak biztosítania kell a hatékony jogorvoslathoz való jogot minden egyén számára, akiknek az élethez való joga sérült környezetet érintő ügyek során.

A legkiterjedtebb védelemmel tehát az információhoz való jog rendelkezik. A 10. cikk alapján ugyanis főszabály szerint nem csak az egyének, de a környezetvédő civil szervezetek joga is védve van. A döntéshozatalban való részvétel már nem élvez ennyire széles védelmet. Az államnak csak az a kötelessége, hogy az érintettek érdekeit kellő súllyal figyelembe vegye. Ezáltal az államnak nem kötelessége a közvetlen demokrácia eszközeivel a nyilvánosságnak döntési jogot adni, de még az

érintettekkel sem köteles konzultációt lefolytatni. Az érdekek kiegyenlítésében az államnak széles a mérlegelési jogköre. Kiemelendő, hogy a bíróság a gazdasági érdekeket, vagy egyéb emberi jogok védelmét nem tekinti egyértelműen előbbre való érdekeknek a környezetvédelemmel szemben. Sőt. A bíróság elismeri a környezet védelem egyre erősödő fontosságát. Az Egyezmény által védett igazságszolgáltatáshoz való jog természetesen csak az Egyezményben védett jogokhoz kapcsolódik, így az egészséges környezethez való jog egyéb elemeinek megsértése esetén az egyént csak akkor illeti meg az igazságszolgáltatáshoz való jog, ha a nemzeti jogrendszerben elismerést nyert ez a jog.

Az Egyezmény nem csak, hogy nem védi az egészséges környezethez való jog/ környezet védelméhez való jog minden elemét, de a meglévő jogvédelemhez sem a legegyszerűbb hozzáférni. Az elfogadhatósági kritériumok szűkre szabják a potenciálisan elfogadható kérelmek körét. Az egészséges környezettel kapcsolatban a „legrelevánsabb” elfogadhatósági kritériumok az áldozati státusz és a jelentős hátrány kitétele. Egy egyén nagy valószínűséggel csak akkor fordul a strasbourgi bírósághoz, ha áldozatként jogai sérülését állítja. Az NGO-k azonban, amelyek az Egyezmény 34. cikke értelmében az egyének mellett szintén beadhatnak kérelmet, tipikusan közérdekeket szolgálnak, kollektív érdekeket juttatnak kifejezésre. Ennek ellenére a kollektív érdekek védelme már az elfogadhatósági szakasznál akadályba ütközik, mivel az NGO-nak is többek között áldozati státusszal kell rendelkeznie, ami azt jelenti, hogy az NGO *(vagy annak ilyen minőségben a tagjai)* az áldozat, a közvetett áldozat vagy a potenciális áldozat. Magában az áldozati státusz sem elegendő, ugyanis az áldozati státuszban lévő egyéneknek vagy nem-kormányzati szervezeteknek jelentős hátrányt kell elszenvednie ahhoz, hogy a kérelem elfogadható legyen.

Bár az egészséges környezethez való jog/ környezet védelméhez való jog több eljárási elemét is védi az EJEB, átfogó védelemről nem beszélhetünk. Az eljárási jogok érvényesítése közvetlen érdekeltséghez kötött, az állam magasabb szintű környezetvédelmi kötelezettsége pedig teljesen hiányzik. Az Egyezmény kifejezetten nem tartalmazza a környezet védelméhez való jogot, csak közvetve említ pozitív kötelezettséget főleg a 2. cikk, és a 8. cikkel kapcsolatban. Az Egyezmény az egészség védelmét is csak közvetve tartalmazza, így abszolút hiányzik egy érzékeny mérce a környezet védelmével, illetve a környezeti károkozással kapcsolatban.

Az egészséges környezethez való jog átfogó védelme két úton érhető el: az Egyezmény dinamikus értelmezése, illetve egy kiegészítő jegyzőkönyv által.

Az Egyezmény „*living instrument*” karakterének köszönhetően a bíróság magasabbra emelhetné az állam pozitív védelmi kötelezettségét, az élethez való jogból (2. cikk), valamint a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jogból (8. cikk) kiindulva. E kötelezettségnek magában kell, hogy foglalja a környezet elemeinek védelmét és a természeti erőforrásokkal való racionális gazdálkodást. A bíróság legitimitációját ehhez a lépéshez a közös alkotmányos hagyományok adnák, ugyanis az Európa Tanács 47 tagállamából 30 állam alkotmányában található meg a környezet védelme mit érték, vagy kötelezettség. Az ET polgárainak közel 2/3-át továbbá olyan alkotmány védi, amely tekintettel van a környezetvédelemre, az egészséges környezethez való jogra, valamint a generációk közötti méltányosságra. A bíróság továbbá az eljárási jogok védelmi szintjét is ki tudná terjeszteni, ha vélelmezné a környezetvédelmi civil szervezetek érintettségét, és így a közvetett áldozati státuszt. A legitimitációt e lépéshez az a tény adná, hogy az ET 41 tagállama ratifikálta az Aarhusi Egyezményt, amely nemzetközi szerződés napjainkra a környezeti eljárás jogok legmagasabb szintű mércéjévé nőtte ki magát, és amely előírja, hogy egy állam nem határozhat meg olyan szigorú feltételeket, hogy az gyakorlatilag lehetetlen helyzetbe hozza a civil szervezeteket az érdekvédelem terén. Továbbá mind nemzeti és nemzetközi szinten a környezeti jogok szabályozásának exponenciális növekedése figyelhető meg, az egyre nagyobb méreteket öltő környezeti problémák jelentkezésével összefüggésben. A bíróság azzal tudná megtartani az Egyezmény naprakész és így legitim jellegét, ha ezekre a faktorokra érdemben reagálna.

A dinamikus értelmezés eszköze természetesen korlátozott. Tisztább jogi megoldás lenne, ha a *környezet védelméhez való jog* kiegészítő jegyzőkönyv formájában az Egyezmény részét képezné. A környezet védelméhez való jog biztosítaná az eljárási oldal hiányzó elemeinek a védelmét, valamint állami kötelezettségként írná elő a környezet védelmét, a környezetszennyezés megelőzését, valamint a természeti erőforrások racionális használatának biztosítását. A kiegészítő jegyzőkönyvhöz azonban hiányzik a politikai elhivatottság.

A környezetvédelem tehát két okból emberi jogi kérdés is. Egyrészt a környezet védelméhez való jog önálló emberi jogként hozzájárul a környezet védelméhez, a környezet szennyezés megelőzéséhez és a természeti erőforrások racionális használatához. Másrészt a környezetszennyezés sérthet olyan, a környezet védelméhez való jogon kívüli emberi jogokat is, mint az élethez való jog, a magán- és családi élethez való jog, vagy a tulajdon védelméhez való jog. Ezáltal a felsorolt

emberi jogok *(az élethez való jog, a magán- és családi élethez való jog, vagy a tulajdon védelméhez való jog)* megfelelő védelme is hozzájárul a környezet védelméhez. A környezet emberi jogi eszközökkel való védelme tehát nem csak lehetséges, de nélkülözhetetlen is.

V. A témakörben publikált irodalom jegyzéke

- *Review – D. Moeckli – S. Shah – S. Sivakumaran (eds.): International Human Rights Law*
Veronika Greksza
in: Pécs Journal of International and European Law (PJIEL) 2016/1, 77–99. o.
http://ceere.eu/pjiel/wp-content/uploads/2016/06/74_PJIEL201601_PJIEL201601.pdf
- *Az egészséges környezethez való jog védelmének európai tendenciái napjainkban*
in: Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Alapelvek és Alapjogok – Konferencia Kötet, Szeged 2015, 173–181. o.
- *Questions on a Comprehensive Protection of the Right to a Healthy Environment in Strasbourg*
in: Pécs Journal of International and European Law (PJIEL) 2015/1, 19–27. o.
http://ceere.eu/pjiel/wp-content/uploads/2015/04/002_14_25.pdf
- *Review – Christoph Grabenwarter: The European Convention on Human Rights – A Commentary*
in: Pécs Journal of International and European Law (PJIEL) 2014/1, 97–99. o.
(társszerző: Johannes Lukas Hermann)
http://ceere.eu/pjiel/wp-content/uploads/2013/12/PJIEL_2014_I.100-102.pdf
- *Az Európai integráció alapvető értékei és célkitűzései*
in: Greksza Veronika/Mohay Ágoston, Bevezetés az Európai Unió Jogába, PTE ÁJK Európa Központ, STUDIA EUROPAEA sorozat része Pécs 2014, 20–29. o.
- *Hatáskörmegosztás az Európai Unió és tagállamai között*
in: Greksza Veronika/Mohay Ágoston, Bevezetés az Európai Unió Jogába, PTE ÁJK Európa Központ, STUDIA EUROPAEA sorozat része Pécs 2014, 30–38 o.
- *Az Európai Unió tevékenységi területei*
in: Greksza Veronika/Mohay Ágoston, Bevezetés az Európai Unió Jogába, PTE ÁJK Európa Központ, STUDIA EUROPAEA sorozat része Pécs 2014, 89–101. o.
- *A Yukos-ügy: Gazdasági társaságok az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt*
in: JURA, PTE ÁJK 20. évfolyam 2014. 2. szám 203-213. o.
- *The Right to Water – A Specific Environmental Issue in need of a Comprehensive European System of Guarantees*
in: Greksza Veronika/Szabó Marcel (szerk.), Right to Water and the Protection of Fundamental Rights in Hungary, PTE ÁJK Európa Központ STUDIA EUROPAEA sorozat része, Pécs 2013, 194-211. o.

- *Környezetvédelem és fogyasztóvédelem az Európai Unióban*
in: Greksza Veronika/Mohay Ágoston (szerk.), EU-SCHOLA: Tanári kézikönyv az Európai Unióról, PTE ÁJK Európa Központ, STUDIA EUROPAEA sorozat része Pécs 2012, 85-98. o.
- *Egészséges környezethez való jog az Emberi Jogok Európai Egyezményében?*
in: Koncz István/Nagy Edit (szerk.), Nemzedékek együttműködése a tudományban: nemzetközi tudományos PhD konferencia előadásai, PEME 2012, 83-92. o.
(<http://www.peme.hu/userfiles/IV.%20Konf.%20Politika,%20Jog%20II.%20r%C3%A9sz.pdf>)
- *Az egészséges környezethez való jog szabályozásának alapvető kérdései*
in: Drinóczi Tímea/Naszladi Georgina (szerk.), Studia Iuvenum Iurisperitorum. A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Hallgatóinak tanulmányai 6, Pécs, PTE ÁJK, 2012, pp. 77-94. o. (<http://sii.ajk.pte.hu/files/studia-iuvenum-iurisperitorum-6-2012.pdf>)